

Sovjetunionens återkomst i den ryska utbildningsmodellen

När en auktoritär regim knakar i fogarna söker diktaturen stöd i propaganda, som syftar till att omvända de kritiskt inställda medborgarna och släta över de motsägelser och oroligheter som oundvikligen uppstår i det missnöjda samhället. Propagandans mest rätlinjiga former inför ofta i skolorna för att påverka den unga generationen, som alltid är mest mottaglig för politiska strömningar. Putins styre, som egentligen inte har någon annan grund än lögn, våld och krampaktiga försök att hålla sig kvar vid makten, har valt just denna strategi – att ge spridning åt sin pseudoideologi genom samma tvångsmetoder som praktiserades i stor skala under det sovjetiska förflutna. Denna ideologi proklamerar Rysslands storhet på västvärldens bekostnad. Ryssland framställer sig som en stormakt som bygger på traditionella värderingar såsom kärnfamiljen, den ortodoxa kyrkan, trohet mot hemlandet. Västvärlden anklagas däremot för brist på moral och för beroende av amerikanska makthavare. Trohet mot hemlandet uppfattas som trohet mot landets president, medan all kritik mot den ryska ledningen stämplas som förräderi. Den nykläckta ideologin, som i själva verket inte har någon politisk grund, målar upp Ryssland som en supermakt som en gång i tiden var ett imperium där Ukraina – liksom Kaukasus, Georgien, Moldavien och även Finland och Polen – befann sig under ryskt styre. Enligt den nya ideologin har Ryssland fullkomlig rätt att återta de förlorade områdena i östra Ukraina och att bestämma över Ukrainas väg och roll i förhållande till världssamfundet. Det enda alternativet till detta scenario är enligt Putins regim att utplåna hela Ukraina för att visa sin styrka och återställa den historiska rättvisan.

Hur fungerar propagandans metoder i praktiken? Vilka uttryck tar sig den ryska ledningens ideologi i Rysslands skolor idag? Är det överhuvudtaget möjligt att påverka dagens fritänkande elever och väcka till liv den disciplinerade sovjetiska människan som lytt regimens direktiv utan förbehåll? Dessa frågor ställer jag till Vasilij, 24 år, lärare i litteratur och forskare i litteraturvetenskap vid Ryska statliga humanistiska institutet. I mars i fjol fick Vasilij plikta med sin karriär som skollärare efter att han uttalat sig mot Ukraina-attacken i sociala medier (se *Nya Argus* 12–13/2022). Han fortsätter dock att undervisa privat och förbereda eleverna för det nationella prov som är obligatoriskt för att få tillträde till universiteten i Ryssland. Vasilij ser alltså på utbildningsministeriets absurda reformer ur ett oberoende perspektiv.

”Vilka radikala förändringar har noterats i skolprogrammet under de senaste månaderna medan Ryssland för ett storskaligt krig mot Ukraina?” – Det är min första fråga. Vasilij svarar att förändringarna i själva skolprogrammet i modersmål och litteratur inte är betydelsefulla än så länge. Bland de författare som nu fått plats i undervisningen finns till exempel Alexander Fadejev, vars bortglömda roman beskriver verksamheten i en antitysk motståndorganisation som verkade 1942–1943 i och runt staden Krasnodon i östra Ukraina. Beskrivningen av det ryska gardet som avrättades av tyskarna besjunger de unga kämparnas offerbragd för hemlandets skull. Alexander Fadejev var den sovjetiska ideologins litterära språkrör, innehavare av Leninorden och Stalins utmärkelse. Han lovprisade bolsjevikernas regim i sina böcker och bedrev sovjetisk propaganda. Som huvudsekreterare och

ordförande för Sovjetunionens författarförbund använde han sin position för att verkställa statens dom över sina oppositionellt inställda kolleger, såsom Michail Zosjtjenko, Anna Achmatova, Andrej Platonov. Hösten 1949 var han en av de byråkrater som deltog i pressdrevet mot litteraturvetaren Boris Eichenbaum och andra forskare vid Leningrads statliga universitet. Samtidigt försökte han hjälpa samma Zosjtjenko, vars verk var förbjudna, och tog sig an författare och poeter som var i onåd hos Stalin, till exempel Pasternak, Gumiljov, Zabolotskij, Platonov. Fadejev var en kontroversiell figur som kan karakteriseras mera som en disciplinerad soldat än en bra författare. Utan att finna sin plats under Chrusjtjovs töväder och komma över sina samvetskval för alla förstörda liv begick Fadejev självmord den 13 maj 1956 på sitt lantställe i Peredelkino. Det är kännetecknande att dagens utbildningsministerium lyfter Fadejevs författarskap ur glömskan och ger honom status av ny klassiker. Tiden behöver tydligen disciplinerade soldater som utan förbehåll verkställer de politiska ledarnas order. Sådana lydiga verkställare som aldrig ifrågasätter maktens legitimitet anses vara plikttrogna, medan de som kritiserar regimen och makthavarnas beslut betraktas som fritänkare och förrädare. Denna ideologi ger näring åt falska angivelser och förtal, som syftar till att avvärja och förgöra alla oliktänkande, de som inte accepterar Putins politik.

”Ämnets exemplariska program”

Men trots att de flesta av de andra ryska klassikerna är kvar i läroplanen genomgår den påtagliga förändringar.

Vasilij berättar om en repressiv åtgärd som kallas ”Ämnets exemplariska program”. Syftet med detta är att reglementera lektionernas teman och inskränka tolkningarna av litterära verk till ett enda, officiellt etablerat sätt att läsa texten. Dialogen mellan lärarna och eleverna ska ersättas av lärarnas monolog. Mångfalden av åsikter viker för en enda auktoritär röst uppifrån, som på sovjettiden.

De författare som tydligt uttryckte pacifistiska idéer, som till exempel självaste Leo Tolstoj, underkastas censur eller utsätts för kritik, medan verk som lovprisar krigets betydelse för nationen får mer

uppmärksamhet och större utrymme i läroplanen.

Vasilij säger dock att modersmåslärare inte lider av de ideologiska attackerna på samma sätt som historikerna. Undervisningen i Rysslands historia har blivit uteslutande en historia om krig, i vilka den heroiska ryska armén går från seger till seger. Rysslands framgångar på slagfältet framhävs och lovprisas, medan Rysslands förluster förtigs.

En annan propagandistisk tendens som karakteriserar lektionerna i historia är att dra talande paralleller med Rysslands ”särskilda operation” i Ukraina och framhäva dess roll för Rysslands identitet. På lektionerna betraktas Ukraina inte som ett självständigt land som har rätt att gå sin egen väg, utan som en del av Ryssland. Ukraina blir alltså landet som icke är. Det ukrainska språket, den ukrainska kulturen och även den ukrainska grundlagen tolkas som ett historiskt missförstånd. I sina absurda tolkningar av de historiska händelserna kan lärarna direkt referera till Putins kända tal från 21 februari 2022 där Rysslands president på fullt allvar påstår att det sovjetiska Ukraina var ett resultat av Lenins olyckliga initiativ.

Putins påstående är dock grundligt felaktigt och vilseledande. Proletariatens ledare utropade Ukrainas självständighet från alla talarstolar, men samtidigt erbjöds det ukrainska folket ”en hjälpande hand” av bolsjevikerna för att få kontroll över Ukraina. Syftet med dessa manipulationer var att locka över på sin sida de delar av den ukrainska arbetarklassen och även av intelligentian som var lojalt inställda till en bolsjevistisk regim. I själva verket var Lenins proklamationer av Ukrainas rätt till självständighet en följd av freden i Brest-Litovsk, ett fredsfördrag i första världskriget som slöts den 3 mars 1918 mellan Ryssland å ena sidan och centralmakterna – Tyskland, Österrike-Ungern, Bulgarien och Osmanska riket – å den andra. I utbyte mot fred på östfronten gav Ryssland upp Finland, Polen, Ukraina, Vitryssland, Estland, Lettland samt Transkaukasus (Armenien, Azerbajdzjan, Georgien). Ryssland blev också skyldigt att betala krigsskadestånd. Efter det tyska nederlaget i väst upphävdes dock avtalet av de allierade den 11 november 1918, och den röda armén återtog Ukraina, Vitryssland och Transkaukasus. Historiska fakta visar alltså tydligt att Lenins högljudda proklamationer om

Ett sovjetiskt frimärke (värde 4 kopek) från 1961 med pionjärrörelsens motto: "Var redo för kampen för det kommunistiska partiet!", och från 1972 ett som uppmärksammar den allryska pionjärorganisationens 50-årsjubileum. Eugene Zelenko/Wiki Commons.

Ukrainas självständighet var en nödvändig åtgärd i samband med fredsfördraget. Det var också ett sätt att vinna det ukrainska folkets förtroende och försvaga Verhovna Rada, Ukrainas högsta makt. Ukraina ingick alltså i Sovjetunionen från och med dess bildande 1922 och fick sin självständighet först den 14 augusti 1991, till pris av kamp och lidande.

Att framställa Lenin som det självständiga Ukrainas arkitekt är ren manipulation som syftar till att

intala det ryska folket att det var bolsjevikernas oegentänkta politik som ledde till Ukrainas självständighet och att Rysslands attack mot Ukraina är det stora imperiets naturliga strävan efter att få tillbaka det som ursprungligen tillhört den ryska staten.

Jag undrar vad Vasilij tycker om eventuella tolkningar av de senaste händelserna i Cherson då ryska styrkor dragit sig tillbaka och ukrainska trupper återtagit kontrollen över staden. Vasilij skrattar och säger att det finns en risk att Cherson helt och hållet försvinner från statens karta. Att låtsas att problemet inte finns i stället för att erkänna sina blundrar och fel har alltid varit den ryska statsledningens vanliga strategi.

En stor del av lektionerna i historia ägnas åt studier av olika typer av vapen och militära begrepp, vilket kan ses som en teoretisk förberedelse inför de 140 timmars militärutbildning som redan hade börjat införas i slutet av september 2022. Militärutbildningen visar sig vara en repris av ett program som praktiserades under sovjettiden och upphörde 1993. Det sägs att det nya programmet kommer att innebära färdigheter i att handskas med Kalasjnikov-gevär och förberedelser i att hantera eventuella konsekvenser av kärnvapen.

"Samtal om det viktiga"

Den mest odiösa reformen, som införs i alla ryska skolor utan undantag, är så kallade "samtal om det viktiga" – en aktivitet utanför schemat som ändå visar sig vara obligatorisk. Lärare och elever som försöker undvika dessa samtal kritiserar eller till och med straffas. Syftet med "samtal om det viktiga" är att lära eleverna att bli goda patrioter. Samtalens främsta teman är Rysslands storhet, traditionella värderingar och den "speciella operationens" nödvändighet för Rysslands säkerhet. Varje skola har dock sina speciella nyanser, beroende av skolans profil och lärarnas grad av enighet med regimens ideologiska linje.

I den religiösa skola där Vasilij har jobbat i flera år kombineras den patriotiska utbildningen med morgonböner. Vasilij låter mig lyssna på en inspelning i vilken den 15-åriga Alexandra berättar att skolan inleder varje vecka med att hissa flaggan i aulan medan lärare och elever läser böner. I bönerna nämns

den ryska armén och Rysslands soldater som tappert försvarar sitt land mot ukrainska nazister och Nato. I motsats till de amerikanska skolor där ritualen praktiserats sedan 1892 är denna tradition främmande i Ryssland. På den sovjetiska tiden hissades inte flaggan i skolorna utan endast under sommarläger för pionjärer (en kommunistisk organisation för barn i 10–15-årsåldern). Genom att hissa flaggan och sjunga nationalsången på morgonen markeras inte bara återkomsten till pionjärtiden, utan också något annat som ligger i luften nuförtiden: Ryssland är stort! Ryssland är starkt! Du ska vara en god och plikttrogen medborgare som aldrig ifrågasätter Rysslands storhet. Problemet med de återupplivade ritualerna ur det sovjetiska förflutna är att allmänmänskliga begrepp laddas med en specifik innebörd. Kärleken till fosterlandet tolkas som ett obegränsat och ovillkorligt förtroende för Rysslands president, och kriget som Ryssland för mot Ukraina kallas för heligt och framställs som en geopolitisk kamp mot USA och hela västvärlden.

Vasilij säger att skolorna ofta tar saken i egna händer och improviserar på plats. En av Vasilij's privatelever berättar att deras lärare i historia betecknade USA och Storbritannien som terroriststater. Från en annan elev fick Vasilij höra att en av skollärarna påstår att alla länder förr eller senare kommer att eftersträva vänskap med Ryssland eftersom landet är den ortodoxa trons centrum och "Gudamänniskan" kommer därifrån. För indoktrineringens skull tillskriver propagandisterna Jesus ryskt ursprung.

Några dagar efter vårt samtal skickar Vasilij några skärmbilder från hans korrespondens med en av sina före detta elever, som klagar på att hon och de andra flickorna tvingas att sy sovsäckar som sedan skickas till fronten. De håller också på med pappersinsamling till stöd för militären.

Det nya Sovjetunionen som Rysslands projekt

"Är det överhuvudtaget möjligt att väcka Sovjetunionens ideologi till liv på nytt?" frågar jag Vasilij. Uppvuxen i Sovjetunionen får jag rysningar vid

tanken på att den nya fria generationen tvingas in i ett auktoritärt hierarkiskt system utan ordets frihet.

Vasilij svar överraskar mig. Det är klart att det finns lärare som gör motstånd och vägrar sprida pseudopatriotiska lögnar, säger han och berättar bland annat om en bekant lärare som, för att markera att han inte är överens med dagens skolpolitik, offentligt förklarar att han undviker de föreslagna "samtalen om det viktiga" och i stället talar om ämnen som eleverna själva väljer: Gud, kärlek, vänskap, familjens budget – det finns många teman som väcker elevernas levande intresse och oro.

Tyvär är sådana lärare, som tänker och dessutom agerar fritt, en minoritet. De flesta tror att det

är bäst att inte ha något med systemet att göra. Priset för civil olydnad kan bli alldeles för högt. För lärarna finns sålunda två alternativ i förhållande till Putins regim: antingen att rätta sig efter gällande regler utan förbehåll eller att välja den inre exilen och hålla tyst, vilket är svårt eftersom tiden kräver att var och en tar ställning i den ukrainska frågan och uttalar sig för eller emot.

Den sovjetiska ideologins återkomst är dock knappast möjlig, enligt Vasilij. Inte för att den skulle stöta på motstånd från det ryska folket utan för att den inte fungerar för Rysslands regim idag. Ideologi innebär trohet mot idéer och värderingar. Den ideologiskt indoktrinerade medborgaren kan offra sitt välstånd och även sitt liv för ideologins skull. Dagens makthavare ljuger för mycket. Deras politiska strategier förändras varje dag, beroende på det geopolitiska klimatet. Den ryska statsledningens retorik riktas till människor som saknar fasta politiska åsikter och ideologiska grunder. Putins regim behöver inte en ansvarig tänkande medborgare som verkligen kan stå för sina principer. Målet för Putins regim är en infantil och lydiga medborgare som tror på allt som propagandan säger. Det finns ingen återvändo till Sovjetunionens ideologi, eftersom Rysslands politiker idag låter sig vägledas av två stora kulturer: pengarnas och opinionssiffrornas. Varken folkets väl eller moraliska principer finns med i dagens politiska världsbild.

Skogen kan ge god skörd, intygar den vitskägiga jägmästaren för unga pionjärer på tvårubelsmärket från 1949.

Vilka är de – ryska elever idag? Jag ber Vasilij att karakterisera dagens 14–17-åringar. De som anses vara landets intellektuella guldmyntfot och framtid. Vasilij's svar är inte lika optimistiskt som jag förväntat mig.

Det finns såklart ungdomar som tar ställning och uttalar sig tydligt mot kriget. Men de är i minoritet. I den klass där Vasilij har undervisat i litteratur är det endast två eller tre elever som ifrågasätter Rysslands geopolitiska beslut och Putin som landets optimala ledare. De flesta (och det är ungefär 30 personer) visar solidaritet med regeringens huvudlinje.

I skärmdumpen från Vasilij's korrespondens med sin oppositionellt inställda elev nämns bland annat vissa gymnasisters hårda yttranden såsom ”Man ska attackera Ukraina ännu hårdare, så det inte blir någonting kvar av landet!” Många uppfattar västvärlden som en kollektiv fiende och Rysslands attack mot Ukraina som ett krig mot Nato. Lärarnas roll borde egentligen vara att motbevisa dessa radikala åsikter och erbjuda en annan tolkning av dagens händelser. Tyvärr finns dock inte så många lärare som konfronterar de krigiskt inställda eleverna, de flesta instämmer med elevernas aggressiva uttalanden och eggjar därmed upp de imperialistiska tendenser som råder i både klassrummet och samhället.

Ömsesidigt avståndstagande

”Vad är det farligaste och mest katastrofala som skett i utbildningssystemet under de senaste månaderna? Vilket beslut eller vilken lagparagraf kan betraktas som absolut ödeläggande för Rysslands framtid?” lyder min sista fråga till Vasilij.

Som forskare och lärare tycker han att Rysslands beslut att dra sig ur Bologna-processen var väldigt dåligt. Det värsta var att detta beslut blivit ömsesidigt, det vill säga att Ryssland uteslutits från Bologna-processen redan i mars, då European University Association uppmanade att avbryta alla kontakter och samarbeten med alla regeringsorgan i Ryssland och med alla länder som aktivt stödjer den ryska invasionen i Ukraina. Ryssland ingick i Bologna-processen 2003 och har blivit en del av ett samarbete mellan 48 europeiska länder om utbildning på högskolenivå. Ryssland har dock aldrig börjat känna sig hemma i processen. Trots att universitetssystemet

i Ryssland är uppbyggt i likhet med de europeiska utbildningssystem som består av tre–fyra års kandidatprogram och två års magisterprogram, accepterades ryska diplom inte av europeiska universitet eller företag. De ställde krav på att bekräfta ryska examensbevis eller till och med komplettera dem. Ändå underlättade Bologna-processen ett studentutbyte mellan Ryssland och europeiska utbildningsinstitut. Det är ett faktum att Ryssland genom att dra sig ur Bologna-processen upphörde att vara en integrerad del av det akademiska världssamfundet. Genom att utesluta sig från Bologna-processen stänger Ryssland dörren för det internationella utbytet och dömer sig själv till att leva i sin egen lilla värld utan att ta till sig uttryck utifrån, vilket kan få katastrofala följder för landets forskning, kultur och teknologiska utveckling.

Forskning och utbildning kvävs utan en dialog med andra länder, säger Vasilij. Utan studietutbyten och andra möjligheter att mötas och diskutera idéer förlorar utbildningen sin kvalitet. Till slut blir skolan en uppsättning av inlärdas formler och färdiga lösningar i stället för att vara ett utrymme för kreativitet och utveckling.

OLGA ENGFELT

2023 – nytt år, ny sajt:

nyaargus.fi

ett urval utmärkta artiklar online
+ register över hela vårt innehåll
fr.o.m. 1907

